

۵ پیشنهاد برای چرخش تحولی به دانشگاه انسان سازِ کارآفرین

محمد مهدی شریعت باقری
مدیرکل نظارت و ارزیابی امور آموزشی، اشتغال و کارآفرینی دبیرخانه هیات‌موسس دانشگاه آزاد

کارکرد و هدف نهایی تعلیم و تربیت در تمامی مقاطع تحصیلی، دستیابی به انسان کامل یا رشد به بالاترین مرتبه تعالی که نوع انسان می تواند بدان نائل آید، است. حال یکی از سوال‌های مطروحه این است که آیا آموزش و پرورش و دانشگاه‌های ما در راستای تحقق چنین هدفی انجام وظیفه می‌کند؟ راه رسیدن به مدارس و دانشگاه‌های انسان‌ساز کارآفرین چیست؟ در مقدمه این نوشتار مناسب است ابتدا سخنانی از آبراهام مزلو (۱۹۶۹) رئیس وقت انجمن روانشناسی آمریکا، درخصوص تعلیم و تربیت و اهداف و باید‌های آموزش و پرورش در مدارس آمریکا نوشت: «از اهدافی که باید مدارس و معلمان ما دنبال کنند، کشف حرفه، سرنوشت و تقدیر افراد است. بخشی از یادگرفتن اینکه آدمی چیست، بخشی از توانایی شنیدن ندهای درونی و کشف این امر است که آدمی می‌خواهد با زندگی خود چه کند. کشف کردن هویت فرد، تقریباً مترادف با پیدا کردن شغل و کشف محرایی است که آن فرد خود را در آنجا قربانی کند... وقتی آدمی شغل و حرفه خود را می‌یابد، چیزهای بسیار مشابهی اتفاق می‌افتد، همه چیز خوب پیش می‌رود و به ناگهان آدمی بی‌می‌برد که ۲۴ ساعت در شبانه‌روز کافی نیست و بر کوتاهی عمر انسان می‌گریزد.» مزلو در ادامه و در نقد آموزش و پرورش آمریکا می‌گوید: «در مدارس آمریکا، بسیاری از مشاورانی که کارشان مربوط به شغل و حرفه محصلان می‌شود، بویی از اهداف ممکن وجود انسان یا حتی از آنچه برای شادمانی و سرور اساسی انسان لازم بوده، به مشامشان نخورده است. تنها چیزی که این نوع مشاوران توجه دارند این است که جامعه، به مهندسان هوانوردی یا دندانبزشک نیاز دارد. هیچ‌کس هرگز اشاره نمی‌کند که اگر آدمی از شغلش رضایت خاطر نداشته باشد، یکی از مهم‌ترین راه‌های تحقق بخشیدن به خوشی‌ها شغل گم کرده است. (مزلو، ۱۹۶۹)» به این ترتیب مشخص است که شغل و حرفه آینده دانش‌آموزان و دانشجویان و بحث کارآفرینی در مباحث آموزش و پرورش و آموزش عالی چه جایگاهی دارد.

کارآفرینی چیست؟

کارآفرینی فرآیندی است که طی آن فرد کارآفرین با ارائه ایده و فکر جدید، نسبت به ایجاد کسب‌وکار همراه با مخاطره و تحمل ریسک، اقدام کرده و محصول و خدمتی جدید ارائه می‌کند. ضرورت تحول در آموزش‌های سنتی و گرایش به سمت آموزش‌های نو و پژوهش‌های کاربردی، ضرورت به‌کارگیری فناوری‌ها و سایر موارد لازم، موجب تحول در رسالت، نقش و کارکردهای دانشگاه‌ها شده است. برخی از نظام‌های آموزش عالی با ایجاد تغییراتی در برنامه‌های خود، با توسعه اقتصادی و بازار کار هماهنگ می‌شوند و با اجرای طرح‌های کارآفرینی در دانشگاه‌ها، فارغ‌التحصیلانی نوآور و خلاق تربیت می‌کنند که این تحولات مقدمه شکل‌گیری دانشگاه کارآفرین شده است.

تقسیم‌بندی نسلی دانشگاه‌ها از منظر کارآفرینی

شناخته‌شده‌ترین نقش دانشگاه‌ها از آغاز تاسیس دانشگاه، نقش آفرینی دانشگاه‌ها در توسعه علمی بوده است. تولید دانش، انتقال دانش، مدیریت و ترجمان و کاربست دانش، کارکردهای چهارگانه دانشگاه‌ها در ارتباط با دانش محسوب می‌شوند و تاکید دانشگاه‌ها بر این کارکردهای چهارگانه، نسل‌های مختلف دانشگاه‌ها را رقم زده است. دانشگاه‌های نسل اول، به‌طور عمده بر کارکرد انتقال دانش (آموزش) تمرکز دارند، دانشگاه‌های نسل دوم، بر تولید و انتقال دانش (پژوهش و آموزش) و دانشگاه‌های نسل سوم، در کنار پژوهش و آموزش به کاربست دانش (کارآفرینی و ارائه خدمات) تاکید دارند که کمال نقش آفرینی دانشگاه‌ها در زمینه دانش، در قالب آرمان نیل به مرجعیت علمی متبلور می‌شود. دانشگاه‌های نسل چهارم با دانشگاه‌های نوآور یا به‌کارگیری و توسعه فناوری در تعامل با بخش صنعت، نقشی کلیدی را در نظام‌های نوآوری و تولید ارزش افزوده دانش بنیان ایفا می‌کنند. این نقش آفرینی از یک سو مستلزم تغییرات وسیع در ساختار و عملکرد دانشگاه‌ها و از سوی دیگر نیازمند طیف وسیعی از تعاملات با بخش صنعت یا بخش خدمات است.

چرا کارآفرینی در ایران مساله است؟

در ایران عدم ارتباط صنعت و دانشگاه باعث شده که با وجود افراد متخصص و خلاق در کشور، هم‌اکنون برابر ۹۵۰ هزار فارغ‌التحصیل بی‌کار در کشور وجود داشته باشد. به عبارت دیگر سیستم نظام آموزشی کشور ما به‌ویژه در بخش آموزش عالی با هدف تربیت نیروی انسانی متخصص برای بخش دولتی شکل گرفته و این مساله موجب شده که فارغ‌التحصیلان بدون توجه و قصد به‌کارگیری آموخته‌ها و نیز قوه خلاقیت و ابتکار خود در راستای شروع کار نو و ارائه محصول یا خدمتی جدید، صرفاً به دنبال یافتن موقعیت‌های شغلی وارد بازار کار نیروی انسانی شوند. به‌طور خلاصه مهم‌ترین دلایل بی‌کاری فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌های کشور را باید در محتوای دروس دانشگاهی، کیفیت آموزشی و ظرفیت پذیرش دانشجویان دانشگاه‌های کشور جست‌وجو کرد. متأسفانه تکیه بر حفظ مطالب درسی به جای آزمون عملی آن از سوی معلم و دانشجو ملاک سنجش بوده، برنامه‌های درسی مدارس و دانشگاه‌ها نیز معمولاً یک‌طرفه و غیرقابل انعطاف است.

اسناد بالادستی درباره کارآفرینی چه می‌گویند؟

در ابعاب سیاست‌های کلی اشتغال مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به موارد مهمی ازجمله ترویج و تقویت فرهنگ کار، تولید، کارآفرینی و استفاده از تولیدات داخلی به عنوان ارزش اسلامی و ملی با بهره‌گیری از نظام آموزشی و تبلیغی کشور، آموزش و ارتقای توان کارآفرینی با مسئولیت نظام آموزشی کشور، ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار با تاکید بر استفاده از توسعه فناوری و اقتصاد دانش بنیان و آینده‌نگری نسبت به تحولات آنها در سطح ملی و جهانی اشاره فرمودند. در (ماده ۶۴ بند ح) قانون برنامه پنج‌ساله ششم نیز مقرر شده بود دانشگاه‌ها نسبت به تسهیل اشتغال فارغ‌التحصیلان برنامه‌ریزی‌های لازم را انجام دهند. در راهبرد کلان سند جامع علمی کشور هم به تربیت و توانمندسازی سرمایه انسانی با تاکید بر پرورش انسان‌های متقنی و کارآفرین و خودباور و خلاق، نوآور و توانا در تولید علم و فناوری و

نوآوری متناسب با ارزش‌های اسلامی و نیازهای جامعه اشاره شده و در راهبردهای کلان سند تحول و تعالی دانشگاه آزاد نیز مساله توسعه فعالیت‌ها در زمینه فناوری، نوآوری و کارآفرینی با نقش آفرینی فعال در زیست‌بوم‌های محلی نوآوری و حمایت از فعالیت شرکت‌های دانش بنیان نوپای منتسب به اهالی دانشگاه مورد تاکید قرار گرفته است.

دانشگاه‌های جهان و مساله کارآفرینی

برخی از فعالیت‌های مهم دانشگاه‌های جهان از منظر کارآفرینی عبارت است از: استفاده از سخنران‌های میهمان و مجرب، آموزش‌های ضمن خدمت مدرسان کارآفرینی، در دسترس بودن تجربه عملی ارتباط مستمر با جامعه کسب‌وکار، استفاده از الگوهای نقش توسعه و پرورش شخصیت دانشجویان، رویکرد تجربی در آموزش کارآفرینی و میزان بالندگی و عمق زمینه‌های کارآفرینانه مدرسان... دانشگاه‌های برتر، رویکرد کارورز محور به آموزش کارآفرینی داشته و به‌طور مستمر از ذینفعان کسب‌وکار در برنامه‌های آموزش کارآفرینی استفاده می‌کنند. برنامه‌های کارآفرین جامعه کسب‌وکار، دانش‌آموختگان را در تامین منابع مالی فعالیت‌ها و برنامه‌های کارآفرین درگیر می‌کند. در دانشگاه‌های برتر ارتباط با صنعت و کسب‌وکارهای خصوصی، کارورزی و الگوهای نقش، از عناصر کلیدی و مهم در اجرای آموزش کارآفرینی بوده که از طریق آن به دانشجویان این امکان داده می‌شود که مهارت‌های خود را در دنیای واقعی کسب‌وکار مورد آزمون قرار داده و کسب‌وکارها نیز بر فرهنگ کارآفرینی دانشگاه‌تاثیر داشته باشند. درحالی‌که ممکن است چنین تصور شود که آموزش کارآفرینی تنها برای دانشجویان رشته کارآفرینی است، اما اکثریت موسسات و دانشگاه‌های مهم و معتبر، کارآفرینی را به‌عنوان یک وسیله اصلی جهت شناسایی فرصت‌ها و توسعه مهارت‌های مدیریتی برای تمام دانشجویان در نظر می‌گیرند.

کارآفرینی در دانشگاه‌ها چگونه ارزیابی می‌شود؟

تعداد دانشجویان ثبت‌نام شده در برنامه‌های کارآفرینی، درصد راه‌اندازی و ماندگاری در کسب‌وکار توسط دانشجویان و میزان پاداش برای مسابقات طرح کسب‌وکار، درصد اعضای هیات‌علمی کارآفرین و برنامه‌های مربیگری و منتوری، میزان بورس تحصیلی اعطا شده به رشته کارآفرینی و انجمن‌ها و کلوپ‌های کارآفرینی و نیز دوره‌های کارورزی که اغلب با تداوم ارتباط مستمر با شرکت‌های خصوصی کامل می‌شود. علاوه بر دارا بودن تفکر کارآفرینی، برخی از دانشگاه‌های برتر بر ویژگی‌های شخصیتی داوطلبان و متقاضیان ورود به دانشگاه و همچنین تقویت و توسعه این ویژگی‌ها از طریق مشاغل دانشگاهی تاکید زیادی دارند. استفاده از روش تدریس تجربی نیز براساس نگاه روان‌شناختی بر یادگیری بوده و تاکید قوی بر تعاملات میان فردی دارند.

ویژگی‌های مطلوب دانشگاه‌های غرب از منظر کارآفرینی

انعطاف‌پذیری برای استادان در طرح‌های کاری و شغلی (اجازه شرکت به صورت پاره‌وقت در کسب‌وکار خصوصی و نیز امکان تدریس به صورت پاره‌وقت در دانشگاه)، آموزش کارآفرینی، تامین انگیزه‌های مالی و غیرمالی مدرسان کارآفرینی، مشارکت دانشجویان در اداره فعالیت‌های آموزش کارآفرینی، رویکرد آسان به انتخاب و انتقال واحد‌های درسی بین دانشکده‌ها، تعداد دوره‌های بیشتر ارائه شده در کارآفرینی، دادن امتیازات و اعطای بورسیه‌های تحصیلی برای مدرسانی که می‌خواهند شغل‌شان آموزش کارآفرینی باشد.

بایدهای ساختن دانشگاه انسان ساز کارآفرین

مزلو در کنار اهمیت شغل و حرفه، به ارزش‌های بودن (به‌عنوان هدف عمده آموزش و پرورش که جنبه دیگری از خودشکوفایی است) می‌پردازد و به بحث مهمی به‌عنوان «فرآینب‌شناسی بهبودگی» در نوجوانان اشاره می‌کند و معتقد است اگر زندگی آدمی حاوی ارزش نباشد، آدمی مبتلا به روان‌نژندی (نوعی سراسیمگی که پایه و اساس کالبدشناختی ندارد) نمی‌شود، اما از بیماری شناختی و معنوی رنج می‌برد، زیرا رابطه آدمی تا حدودی با واقعیت مخدوش و آشفته می‌شود. وی صریحاً چنین اظهار می‌دارد: جوانان بسیاری را می‌شناسم که تمامی معیارهای خودشکوفایی را به انجام می‌رسانند، نیازهایشان برآورده شده است، از استعداد و قابلیت‌های خود به خوبی بهره می‌برند و هیچ‌گونه علائم روانی بارزی نیز از خود نشان نمی‌دهند، با این حال آشفته‌اند و به حال انفجار می‌رسند. در ارزش‌های بودن (تمامی ارزش‌های که افراد بالای ۳۰ سال اعتماد دارند، به‌واژه‌هایی مانند حقیقت، خوبی و محبت، به‌عنوان افکار قالبی تهی توجه دارند) و به آنها اعتماد نمی‌کنند، چنین افرادی، حتی ایمان خود را به توانایی خود در ساختن دنیایی بهتر از دست داده‌اند، بنابراین تنها کاری که از دست‌شان برمی‌آید این است که به شیوه‌ای بی‌معنا و مخرب، شروع به اعتراض کنند.

ظهور دانشگاه کارآفرین، پاسخی به اهمیت روزافزون دانش در نظام ملی و ناحیه‌ای و نوآوری و شناخت جدید از دانشگاه است، یعنی نهادی که عامل انتقال دانش و فناوری و منبع اختراعات خلاقانه به‌شمار می‌رود و از لحاظ اقتصادی باصرفه است. ازجمله طرح‌ها و اقدامات دانشگاه آزاد به نقل از مسئولان مربوطه دانشگاه آزاد، طرح هر دانشجو، یک مهارت، یک تخصص می‌باشد که عملیاتی شده و مقرر است در کنار تربیت تخصصی نسبت به تربیت اعتقادی، تربیت مهارتی و تربیت اجتماعی (برای رسیدن به دانشگاه انسان ساز کارآفرین) نیز اهتمام شود. هدف از این طرح، علاوه بر مسائل اعتقادی، افزایش توانمندی مهارتی شغلی و هنری دانشجویان، رشد و ارتقای مهارت دانشجویان، استعدادسنجی و استعدادیابی مریبان جوان دانشجو، بسترسازی خوداشتغالی دانشجویان، هموار کردن زمینه‌های اشتغال و تربیت نیروی کارآفرین و خلق فرصت‌های جدید اشتغال برای دانش‌آموختگان دانشگاه مذکور می‌باشد. از اقدامات اخیر دانشگاه نیز علاوه بر راه‌اندازی سامانه مشکلات، تهیه نظام نامه آموزش فنی، حرفه‌ای و مهارتی دانشگاه آزاد، طرح تأسیس و اداره امور دانشکده‌های مهارت و کارآفرینی، طرح راه‌اندازی فعالیت‌های کاربنیان در مدارس سما و دانشگاه آزاد اسلامی، طرح تأسیس و راه‌اندازی مدارس عالی مهارتی و راه‌اندازی مرکز مدیریت مهارت‌آموزی و مشاوره شغلی، مساله مهم راه‌اندازی معاونت علوم تربیتی و مهارتی برای

جای‌گذاری مدرسه دانشگاه در درون نظام دانشگاه آزاد است که به گفته رئیس دانشگاه آزاد، معاونت علوم تربیتی و مهارتی بنا دارد برای «امر ربانی» معلم تربیت کند و برای اینکه مدارس ما به پیش و دانش به صورت توأمان بپردازند، باید از همان ابتدا به شکر، ذکر و فکر دانشجو توجه داشت و از کودکی شاکر بودن را به بچه‌ها آموخت. دکتر محمد مهدی طهرانچی معتقد است این کار، انقلابی در تعلیم و تربیت است و دانشکده‌های تعلیم و تربیت، امور مدارس را از یک امر کالبدی به «امر ربانی» گذار خواهند داد و چپستی، چرایی و چگونگی، در دانشکده‌گان تعلیم و تربیت رقم می‌خورد. در یک نگاه کلی، ضمن تقدیر از طرح‌ها و اقدامات مسئولان دانشگاه آزاد انتظار آن است که با ابداع روش‌هایی نوآورانه، قابلیت‌هایی چون نگرش، دانش و مهارت کارآفرینی را در میان دانش‌آموزان سما و دانشجویان خود و به تبع آن در سطح جامعه ارتقا دهد. در این راستا به نظر می‌رسد ضروری است مسئولان مراکز کارآفرینی و کارشناسان مربوطه در دانشگاه‌ها تلاش کنند تا با استفاده از تجارب مثبت سایر کشورها و استفاده از جذابیت‌های کارآفرینی، دانشجویان بیشتری را نسبت به انجام فعالیت‌های آموزشی، ترویجی و توسعه‌ای کارآفرینی جذب کنند که البته این امر نیز مستلزم اعطای اختیار و مسئولیت‌های کافی به مسئولان مربوطه و داشتن انعطاف لازم در ارائه دروس دانشگاهی و همچنین فراهم بودن انتخاب‌های بیشتر برای دانشجویان است. اما ساخت دیگر و عمده دانشگاه مورد نظر، ساخت ارزشی است. این دانشگاه، دانشگاهی است که در آن سیاستگذاری مبتنی بر ارزش و مدیریت صورت می‌گیرد، مبنای آموزش در برنامه‌های درسی آن، مبتنی بر ارزش است و برای انتقال ارزش‌ها از مواجعات غنی مبتنی بر ارزش استفاده می‌شود. فضا و اتمسفر دانشگاه، از طریق مدیریت برنامه درسی پنهان در چهارچوب ارزش باقی می‌ماند و شکل‌گیری ارزش‌ها در فراگیران، مورد ارزشیابی تکوینی و نهایی قرار می‌گیرد. چنین دانشگاهی در خدمت توسعه جامعه پیرامونی خود و در صدد شناسایی نیازها و فرصت‌های ارتقای جامعه می‌باشد. این دانشگاه، موتور محرکه اصلی جامعه اسلامی برای حرکت به سوی تمدن اسلامی-ایرانی می‌باشد که براساس ارزش‌های متعالی دین مبین اسلام اداره شده و خود سبب گسترش ارزش‌های اسلامی در جامعه می‌شود. به عبارت نهایی، دانشگاه مذکور در سطح فردی، ابتدا همت اصلی اش انسان‌سازی است و در سطح جامعه نیز تمدن‌آفرین است. در واقع دانشگاهی آرمانی است که در کنار مرجعیت علمی و عبور از دانشگاه‌های کارآفرین و نوآور، واجد شرایط انسان‌سازی باشد؛ انسانی دارای ارزش‌های متعالی برای ساختن جهانی که تربیت‌یافتگانش، معتقد و آماده ظهور منجی عالم بشریت (عج) باشند.

۵ پیشنهاد برای تقویت کارآفرینی در دانشگاه ایرانی

توصیه اکید می‌شود برنامه درسی دانشگاه‌ها درخصوص موضوع آموزش کارآفرینی با استفاده از روش‌های تدریس تعاملی مبتنی بر حل مساله، توجه به آموزش‌های میان‌رشته‌ای و چندرشته‌ای، تفکر انتقادی و یا به چالش کشیدن بنیادها و مفروضات مورد نظر، بازیابی شود. بدیهی است موضوعات درسی، دوره‌ها و روش‌های آموزش، نیاز به تغییر دارند زیرا آموزش نباید و نمی‌تواند بر دانش ساده و منظم گذشته‌نگر تاکید کند بلکه باید راه‌هایی را که توانایی‌ها و مهارت‌های جوانان در آینده به آن نیاز دارند، پرورش دهد و شایسته است که اهداف سیاست‌های آموزش کارآفرینی با نگاه انسان‌سازی در امتداد تمامی برنامه‌های درسی درکلیه سطوح و دوره‌ها مد نظر قرار گیرد.

واحد‌های دانشگاهی می‌توانند از طریق راه‌اندازی یا توسعه کمی و کیفی مراکز رشد (تعداد هسته‌ها و واحد‌های فناور) به عنوان بخشی از اجرای فعالیت‌های کارآفرینانه، دانشجویان را در مسیر شغلی کارآفرینی مورد حمایت قرار دهند و در اجرا و تحقق نظرات ریاست عالییه دانشگاه درخصوص کارآمدگی دانشجویان و برای افرادی که در فعالیت‌های راه‌اندازی کسب‌وکار درگیر هستند، راهنمایی‌های حرفه‌ای لازم را ارائه داده و حتی مکان موقت و مناسب برای کسب‌وکارهای تازه‌تأسیس شده فراهم سازند.

در راستای تشکیل معاونت علوم تربیتی و مهارتی و گرایش و علاقه‌مندی شدید دانشجویان برای ورود به مهارت‌های کارآفرینی، دانشگاه می‌تواند به‌طور منظم و آگاهانه در کشف و پیش‌بینی رزنده‌ها، وقایع و تغییرات در محیط درگیر شود و فرصت‌های مجددی را (همچون برگزاری نمایشگاه عصر امید) برای توسعه کیفی بیشتر از طریق معرفی محصولات، خدمات، پیشرفت‌های تکنولوژی یا رویه‌های جدید فراهم سازد و تمام فعالیت‌های مرتبط با امور کارآفرینانه فردی و گروهی در سازمان مرکزی (ستاد یا دانشکده‌ها) به‌طور مستمر، سریع و راحت به انجام رسد.

پیشنهاد می‌شود دانشگاه آزاد ضمن اجرای برنامه‌های راهنمایی شغلی و طرح پوشش (اشتغال همزمان با تحصیل) در کلیه استان‌ها با توجه به آمایش سیزمین هر منطقه و استان، نسبت به اجرای دقیق «طرح رصد اشتغال فارغ‌التحصیلان» خود، تمام وجهه همت خود را به کار گیرد تا به زودی این فرمان مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اجرایی شود که فرمودند: «اگر ما فارغ‌التحصیلی داریم که شغل ندارد، باید بدانید نظام تعلیم و تربیت ما اشکال دارد. اگر کسی برای آینده کشور تحصیل می‌کند، باید شغلش آماده باشد، محقق گردد.»

از آنجا که برای دستیابی به مدارس و دانشگاه مطلوب در راستای انسان‌سازی و شکوفایی ارزش‌های متعالی، توجه به توسعه مهارت‌های فردی، حائز اهمیت بالایی است، لذا توصیه می‌شود در کنار مهارت‌های تحصیلی و آموزش فناوری‌های نوین متناسب با دوره و رشته تحصیلی، در جهت هدف‌گذاری رشد فردی مخاطبان، برای رسیدن به خودشناسی، اعتماد به‌نفس، خلاقیت و... راهبردهای لازم در برنامه‌ریزی دوره‌های مذکور در طول تحصیل لحاظ شود تا دستیابی به دانشگاهی انسان‌ساز و کارآفرین ممکن و عملی گردد.

پی‌نوشت:

